

УДК 008+130.2

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ЗА УМОВ ЕЛЛІНІЗМУ І РАНЬОГО ХРИСТІЯНСТВА

Чумаченко О. П.

*У статті досліджується проблематика творчої діяльності у контексті соціокультурного розвитку за умов еллінізму і раннього християнства. Творча діяльність виступає формою адаптації до соціального буття, зразковою формою професійно станової поведінки, формою внутрішнього духовного стану. **Ключові слова:** творча діяльність, соціокультурний розвиток, Еллінізм, християнство.*

Дослідження проблематики творчої діяльності не лише в аспекті розглядання даного феномена з художньо-естетичної точки зору, а і визначення творчості як відповідної форми, яка виступає у якості показника соціокультурного розвитку за умов доби еллінізму і раннього християнства, є безумовно актуальним для вивчення соціокультурних процесів минулого і сьогодення.

Метою даної статті є дослідження проблематики творчої діяльності в контексті соціокультурного розвитку за умов еллінізму і раннього християнства. Подібна проблематика аналізується з огляду на специфіку визначення феномена творчості саме у контексті культури еллінізму і раннього християнства у працях західних і вітчизняних дослідників С.Аверінцева, В.Асмуса, В.Бичкова, М.Васильєва, Д.Золтаї, Г.Кнабе, О.Лосєва, В.Шестакова.

Перехід від класики до еллінізму характеризується висуненням на перший план суб'єктивного моменту особистості людини, який є протилежним об'єктивізму класичного періоду. Саме у цей період творчість починає виступати формою адаптації до соціального буття, та зразковою формою професійно станової поведінки, це визначення дає змогу охарактеризувати певним чином відповідні аспекти соціокультурного життя за умов доби еллінізму.

Внутрішній принцип періоду еллінізму - це не індивідуум, а – індивідуальність, зазначає О.Ф.Лосєв [5, 9]. Еллінізм опирається на конкретну і одиничну індивідуальність, звідки і ідея монархії. До доби еллінізму Греція ніколи не знала диференційно - індивідуального розвитку. Полісний грек звільнився від общинно-родових авторитетів, але його свобода соціально - історично була обмеженою. «Цей звільнений індивідуум не міг проіснувати на основах своєї індивідуальності», зазначає О.Ф. Лосєв [5, 11]. Він об'єднується с такими ж ініціаторами як і він, і створюється поліс, який у своїй авторитетності не скільки не уступає родовій

формації. Саме елінізм створив умови для особистості «розгорнути своє внутрішнє самопочуття»[5, 12].

Цей індивідуалізм діалектично є пов'язаним з космополітизмом, тому що для окремої особистості завжди відкриваються значніші більші горизонти, коли ця особистість «відійшла від своїх безпосередніх корінь», і почала самостійно і вільно мислити. Той же індивідуалізм визвав до життя і витончену культурну інтелігенцію, - зазначає дослідник [5, 9]. Починають виникати своєрідні «авторські школи»: «Сад» Епікура, «Стоя» Зенона. «Авторські» школи відгалужують різнобічність поглядів на розвиток культури за часів елінізму. Але загальною рисою, яка їх об'єднує - це орієнтація на задоволення всіляких людських потреб.

У культурі елінізму бажання пізнати світ відійшло на другий план перед бажанням знайти спосіб гарно і щасливо прожити життя, творчість починає виступати формою адаптації до соціального буття. Творчість полягає у вивченні законів природи, логіки соціального буття, що якнайліпше до нього адаптуватися, та відчути себе комфортно. Творчість - це здатність тілесного і духовного розчинення індивіда у соціально природному порядку буття через «апатичне» до нього ставлення.

Знання законів, як вважають стоїки, вчить підкорятися їм. «З цією метою молоді, яка навчалась у елініських школах, приписувалось об'єднуватися у замкнуті союзи», наприклад «Співаки імператора (Августа) і богині Роми» (I ст..н.е.) [7, 29]. Завдання подібних організацій полягало у тому, щоб пов'язати аристократичну молодь Пергаму з новими володарями світу - богами і людьми. Доводити непорушність існуючих соціально-природних устоїв призначалось також і олександрійському Мусейону. Учням цієї установи заборонялись будь-які прояви релігійного свободомислення, навіть музичне виховання підпорядковується вирішенню ідеологічних завдань.

У II столітті до н. е. творчість починає виступати у якості певного регулятора зразкової форми соціальної поведінки. В проекції концепції Сципіона Еміліана (II ст..до н.е.) зазначено, що мистецтво співу і танців - це заняття лише рабів або ремісників, молоді з добродійних сімей, або державним мужам непристойно займатися цією діяльністю. «Наше молоде покоління розбещують, займаючись з ним непристойними мистецтвами, його навчають співу, тоді як для наших предків він був ганьбою для кожного вільного громадянина. Наші юні дівчата та молоді люди з добродійних сімей йдуть танцювати в школу разом з якимись комедіантами. Про це мені повідомили, але мені не вірилось, що хто-небудь з тих, які мають поважне ім'я, насмілився таким чином виховувати своїх дітей. Зі мною відправилися в одну з таких шкіл, і закликаю Геркулеса у свідки, я бачив там понад п'ятисот хлопчиків та дівчаток. У цьому натовпі був також - мені робиться соромно за Рим – син одного з кандидатів на громадські почесні, хлопчик дванадцяти років, він ще носить на шії знак свого дитячого віку (буллу). Він з бубном танцював такт, непристойний танець, на який не наважився б навіть самий розбещений раб», - зазначає Сципіон Еміліан [4, 346]. Про творчість як регулятор зразкової форми соціальної поведінки зазначає також і Корнелій Непот (I століття до н.е.). Наприклад «Корнелій Непот вважав, що державному мужу непристойно співати», а «Горацій неодноразово висміював тих, хто мав успіх в грі на цитрі». «Хоча, як свідчать тогочасні наукові видання, музика все ж таки входила до складу занять

вільних громадян (про це є згадка в енциклопедії Марка Варрона «De lingue latina») [7, 31].

Згодом творчість стає зразковою формою професійно станової поведінки. Цьому сприяло те, що «індустрія розваг», яка була зорієнтована на зовнішню привабливість викликала потребу у підвищенні професійної підготовки акторів і музикантів. Актори і музиканти починають змагатися один з одним на звання найкращого, за виступи у імператора або патриціїв віртуози отримують величезні гонорари. Вони починають користуватися величезним попитом. А викладачі музики, танців і акторської майстерності вважаються забезпеченими людьми. Як приклад «Марціал у листі до свого друга не жартуючи радить його сину обрати своєю професією викладання музики, і у такому випадку, вважає він, кар'єра йому забезпечена»[7, 32].

Різноманітні здвиги в духовній культурі античності намітилися ще в період еллінізму. «Походи Олександра Македонського призвели до взаємопроникнення грецької і східної культур»[2, 10]. Культура пізньої античності, локалізована у рамках могутньої Римської імперії, представляла собою мозаїку з різноманітних феноменів, архаїчних і новаторських, східних і західних, у різних сферах: релігії, науки, мистецтва. В період кризи соціальних і релігійних ідеалів, в період активного взаємопроникнення східних і західних культур, увага людини, усі її духовні сили спрямовані на раптово відкрившийся їй в період пізньої античності світ внутрішнього духовного буття.

Представники римської культури у процесі осмислення проблематики творчості поступово відходять від розуміння творчості як ремесла і форми професійно станової поведінки до трактування творчості як певної форми підсвідомої медитації, цьому сприяє вплив східних візантійських містичних традицій. Творча діяльність – це «містичний екстаз», форма медитації «у результаті якої душа людини починає постигати вищу істину – Єдине»[2, 37]. У процесі цієї містичної медитації і занурення у свій внутрішній світ людина «стає самим баченням», тобто приймає участь у тій формі творчості, яку здійснює душа природи, і яка є джерелом творчої енергії у мистецтві [3,135].

У добу еллінізму, як зазначає О.Лосєв, античне мислення вже дійшло до конструювання поняття особистості, у протилежність абстрактно-загальним поняттям класичного періоду, але продовжувало розуміти лише атрибутивну особистість. Тобто, поки було рабовласництво ніяких уявлень про абсолютний дух не могло і з'явитись. Дійсна новина наступила лише тоді, коли замість раба, який був лише річчю, виступила вільна особистість, яка у своєму граничному узагальненні представляла вже не чуттєво-матеріальний Космос, тобто космологічний абсолют, а абсолют особистості. Цей абсолют був не тільки «вище чуттєво-матеріального Космосу», але і «вперше створював цей останній», завдяки досягненню власної мети [6, 452]. Тобто це був вже не чуттєво-матеріальний пантеїзм, а абсолютно-особистісний монотеїзм, тобто така релігійна система як християнство.

Виникши ні на еллінській, а на східній основі (давньоєврейської) релігії, християнство зуміло відмовитись від багатьох принципів античного мислення. Духовна культура християнства виникла в результаті взаємопроникнення двох цілісних культур, греко-римської (язичницької) і східної (магічної). Остання, як

зазначає В.Бичков, була в змозі дати латинському світу, у період його духовної кризи, творчий імпульс у вигляді релігійних філософських текстів у складі Біблії.

Пізнання світу біблейський мудрець здійснював не шляхом понятійно-логічного осмислення і споглядання життя, а переживаючи і спостигаючи життя в глибинах свого духу. У грецьких мислителів на першому місці стоїть онтологія, людина для нього це лише ступінь в природному порядку, особливий вид суспільної тварини (Аристотель). Для представника християнської релігії людина - це творіння Господа, людина – повелитель природи. Людина стоїть перед Богом, і жадає інтимного спілкування зі своїм єдиним особистісним богом. Увесь цей суперечний комплекс чисто людських відношень і переживань висовує на перший план у християнстві психологію, і особистісну психологію. Творчість виступає формою внутрішнього духовного стану.

Культурі, яка втратила свої духовні ідеали, християнство представило прості а тому і не зрозумілі для рабовласницької свідомості гуманістичні принципи, тобто: людина є найвисшою цінністю у цьому світі; усі люди рівні перед Богом, незалежно від соціального положення, або інтелектуального рівня. Також прості і наївні були надії на вічне блаженство усіх обездолених у цьому світі. Звідки і стихійна відмова від основних досягнень основних положень античної культури, яка узагальнювала в очах ранніх християн усі пороки язичницької держави.

Але з іншого боку, як зазначає В.Бичков, усі ранні християнські мислителі (апологети) пройшли античну школу освіти наповнену художніми ритмами і формами античних мистецтв. Вони прийняли християнство у зрілому віці, усвідомив тупики язичницької культури і вбачали вихід з них лише у християнстві. В період пізньої античності християнська апологія виступала головним літературним жанром нової культури, у якому віддзеркалився пафос і біль, радість і муки шукаючої свідомості свого часу. Апологети не просто впроваджували правила нової віри, а свідомо досліджували попередню культуру, аналізували розвиток і походження окремих її сфер, показували негативні з точки зору їхнього ідеалу сторони цієї культури, і прагнули дати модель нової, істинної культури з новим світоглядом, новим образом життя, новим відношенням практично до усіх головних сфер культури.

Слід зазначити, апологети дуже болісно сприймали свою «філософію культури» як перехід від одної культури до іншої, від одного засобу життя і засобу мислення до іншого, і прагнули зрозуміти, що ж в попередній культурі підготувало їх, що співвідносно а що є протилежним.

«У II столітті п'ятивікове протистояння і взаємопроникнення Сходу і Заходу вперше в історії культури загостило розуміння проблеми «Схід або Захід» [2, 85]. Представники культури раннього християнства в силу відповідної культурно-історичної ситуації однозначно вирішили її у бік Сходу, тим самим відчиняючи шлях до синтезу, до нової культури.

Давній біблейський мотив створення Богом світу стає основною складовою підходу до створення світу у концепціях апологетів. «Бог уявляється першим християнським мислителем, великим Художником, утворюючим Світ, як великий утвір мистецтва по наміченому плану» [2,214]. Цей постулат став остаточною крапкою у розрізненні античної і середньовічної культури.

Тертуліан вважає, що процес божественної творчості ототожнюється з працею письменника, який спочатку напише вступ, а потім приступає до викладення подій [2, 215]. Тобто Бог спочатку створює Світ, а потім прикрашає його. Ранні апологети безумовно не самі створили ідею уподібнення Бога Художнику. Безумовно ця ідея належить, як зазначає В.В.Бичков, усій духовній атмосфері пізньої античності, але оригінальність цієї ідеї полягає в тому, що переосмисливши ідеї своїх язичницьких противників, ранні апологети поставили концепцію Бога - Творця за основу своєї ідеології. Центральний елемент Світу – людина, є найвищим створінням Бога - Художника. Людина, маючи божественне походження, і будучи створеною Богом, незалежно від суспільного становища, повинна постійно вдосконалюватися.

Але грецькі апологети на відміну від латинських по-іншому розуміли роль людини як самого художника. Лактанцій у судженнях про зображення робить акцент на тому, що античні боги, тобто статуї, усім «буттям, формою, красою, досконалістю) зобов'язані своєму творцю – людині» [2, 177]. Тому художник, який створив їх гідний більшої поваги ніж самі ці боги, тобто статуї. Перенесення уваги з твору мистецтва на його творця – людину – нова і специфічна риса ранньохристиянської культури, прояв тільки що усвідомленого ранньохристиянського гуманізму. «Статуя це лише зображення людини, а її творець, художник - образ бога, тому неправильно і недоцільно, що образ божий почитає образ людини»[2, 178]. Для апологетів людина значно вище любого діла рук його, в тому числі і творів мистецтва. Климент Олександрійський зазначає, що в процесі художньої діяльності є «чотири причини». Основою першої «причини створення» статуї є художник (скульптор), основою другої (матеріальної) є матеріал, третьою (образною) є «образ», тобто ідея, і «кінцева мета» це результат сприйняття статуї глядачем [2, 205]. В останній причині чітко прослідковується відхід Климента від позиції Аристотеля, щодо «кінцевої мети», тобто для Климента важливим є не сам твір мистецтва, а результат його впливу на глядача. Тут намічається нова тенденція в естетичній свідомості християн, яка отримує свій подальший розвиток у візантійських мислителів, у зв'язку з їх психологічно-гносеологічною орієнтацією культури.

На основі вивчення античного мистецтва апологети прийшли до висновку, що в мистецтвах, перед усім зображальних, які активно використовуються з культовою метою, немає нічого священного. «Вони створені руками, умом і генієм людини-художника, і тому художник гідний більшої пошани ніж його твори. Твір вправного майстра, зазначав Кіпріан, є оригінальним твором художника. Ніякий інший майстер не повинен і не може виправити, або покращити роботу свого колеги, не викривив її сутності і краси»[2, 212].

Увага апологетів до видовищних мистецтв дозволила їм зазначити, що в основі їх покладене не інтелектуальне, а емоційно-афективне сприйняття, і ефект співчуття грає важливішу роль у їх сприйнятті. Відносно поезії і живопису, то апологети зазначають, що художники допускають великі вольності. Але якщо Тертуліан критично відноситься до поетичного і живописного проїзволу, то Лактанцій напроти виправдовує поетичну вільність як характерну, професійну рису поетичного мистецтва.

Мета християнського життя у концепції апологетів - це повернення людини до її природного ества, навчання її любові і милосердю до всього земного. Тому

важливим для християнських апологетів були навіть не знання, а віра у досконалість Бога-Творця, яка сприяє пробудженню у людини тяги до досконалості. Ця тяга до досконалості активізує процес сприйняття людиною значення категорії образу, як носія особливого не дискурсивного знання.

В ейконології апологетів можливо достатньо ясно розрізнити три типи образів: миметичні (предметно-пластичні), символічно-алегоричні і знакові, які відрізняються друг від друга характером відношення до об'єкта відображення, ступеню ізоморфізму. Символічний образ більш абстрактний і умовний, веде свій початок, як наголошує Климент від давньоєгипетських ієрогліфів – практично умовним знакам – і схиляється більш до близькосхідного типу мислення, ніж до грецького. Він спеціально вводиться (Богом, пророками, навіть самими апологетами) для зашифровки істини, і має перед усім інтелектуальний характер. В першу чергу необхідно знати, що він позначає, тобто отримати (від Бога, або мудреця) ключ для його расшифрування. Будь-який образ у розумінні апологетів володіє деякою своєю іманентною значимістю і на основі її вже іншим переносним значенням. Увесь світ, як природний так і соціальний, являв собою строго впорядковану систему символів, образів, знаків, алегорій, яка розкривалась як книга перед людиною, яка прагнула її прочитати. Мистецтво займало в цій системі (особливо на Сході) важливе місце (в образно-символічній ієрархії автора «Ареопагітик» між небесними і земними чинами, на рівні головних таїнств). Багато з яких конкретних символів і алегорій, які стали стереотипами у середньовічному мистецтві були створені ще теоретиками античного християнства. Більш того, розробляючи теорію символічного образу, апологети зазначали, що образ є матеріальною реальністю, яка володіє перед усім іманентною, а потім вже і переносимо значимістю.

«Світ, сприйнятий як утвір наймайстернішого Художника, а в ньому і все, що створене руками людини, яка імітує в своїй творчості божественного творця, представлялося християнським ідеологам сховищем особливої інформації, свідомо закладеної в нього Богом і доступної сприйняттю людини, - зазначає В.В. Бичков у своїй праці «Мала історія Візантійської естетики»[1, 42].

Апологети визначають, що у мистецтві безумовно повинно бути присутнім поняття природної доцільності. Але ця доцільність повинна бути визначена не бажаннями людини, а Творцем. Тому художня творчість більш цікавиться не красою матеріальної форми речей, а внутрішньою красою і змістовністю, яка закладена первинним призначенням предмета. Мистецтво, відокремлюючись від язичницького синкретизму, починає сприйматися, як образне втілення чистої духовності, яке визначає оригінал у прийнятих для людського сприйняття формах (Лактанцій). Мета цього оригіналу - це «передавати енергетику архетипу у вигляді емоційної інформації», через яку «обожнювання» у процесі певного акту наприклад літургійної дії відчувається людиною, як відповідний внутрішній психологічний стан [7, 37]. В період пізньої античності намітилась тенденція до переосмислення психологічних аспектів пов'язаних з активним діянням на внутрішній світ людини.

У культурі раннього християнства творчість виступає формою внутрішнього духовного стану, що віддзеркалює такі явища як проблема кризи рабовласницької формації, занепад античної економіки, процес співвідносного з'єднання і переосмислення на основі греко-римської культури єгипетських, персидських,

древне єврейських ідей і культурно-історичних традицій. У подальшому наступала черга за новою культурою, і новою соціально-історичною формацією Середньовіччям.

Таким чином слід зазначити, що в творчість в період еллінізму і раннього християнства є формою адаптації до соціального буття, зразковою формою соціальної поведінки, а згодом і професійно станової, а також формою внутрішнього духовного стану. Визначені форми характеризують відповідні етапи соціокультурного розвитку за умов доби еллінізму і раннього християнства, віддзеркалюють особливості переходу людини (як космічної тілесності) до духовного способу життя, тобто від чуттєво-матеріального космологізму до абсолютно - особистісного монотеїзму (християнства).

Список літератури

1. Бычков В. В. Малая история византийской эстетики / В. В. Бычков. – К. : Путь к истине, 1991. – 406 с.
2. Бычков В. В. Эстетика поздней античности (II – III вв.) / В. В. Бычков. – М. : Наука, 1981. – 323 с.
3. Гилберт К. История эстетики / К. Гилберт, Г. Кун; [пер.с англ. В.В. Кузнецова и И. С. Тихомировой; Спец. ред. и послесл. М.Ф. Овсянникова]. – М. : Издательство иностранной литературы, 1960. – 685 с.
4. Жураковский Г. Е. Очерки по истории античной педагогики / Г. Е. Жураковский. – М. : Изд-во Акад. пед. наук, 1963. – 510 с.
5. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Ранний эллинизм / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1979. – 815 с.
6. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура / А. Ф. Лосев. – М. : Политиздат, 1991. – 525 с.
7. Уланова С. І. Нариси історії європейської музичної освіти і виховання: Від античності до початку XIX ст. / С. І. Уланова. – К. : Знання України, 2002. – 326 с.

Чумаченко О.П. К вопросу о проблематике творческой деятельности в социокультурном контексте в условиях эллинизма и раннего христианства // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2013. – Т.26 (65). – № 4. – С. 272–278.

В статье исследуется проблематика творческой деятельности в контексте социокультурного развития в период Эллинизма и раннего христианства. Творческая деятельность выступает формой адаптации к социальной жизни, образцовой формой классового поведения, формой внутреннего духовного состояния.

Ключевые слова: творческая деятельность, социокультурное развитие, Эллинизм, христианство.

Chumachenko O.P. On the question of creative activity problems in the sociocultural context in Hellenism and early Christianity // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology. – 2013. – Vol. 26 (65). – № 4. – P. 272–278. In this article we describe the phenomenon of creative activity in the context of socio-cultural development in the Hellenistic age and early Christianity. Creative activity acts as a form of adaptation to social being. Creativity is an ability of corporal and spiritual dissolution of the individual in socially natural order of life through the apathetic relation to it. In II century BC creativity becomes the exemplary form of social behaviour and in due course and professionally class. It was assisted by the policy of Roman Empire supported entertainments which were direct on external appeal, and thanks to it the requirement for increase of vocational training of actors and musicians was felt. Creativity acts as a form of internally spiritual condition.

Key words: creative activity, socio-cultural development, Hellenistic age, Christianity.